

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- تعریف مسأله و بیان سؤال های اصلی تحقیق

ساختار اقتصادی ایران بعد از اکتشاف و بهره برداری از منابع نفتی به شدت متکی به صادرات نفت و درآمد ارزی حاصل از آن بوده است و تلاش های صورت گرفته برای خروج از این وضعیت و اتخاذ سیاستهای اقتصادی غیر نفتی نتیجه چندانی در برداشته است. در سال های اخیر کوشش های تازه ای در جهت توجه به صادرات غیر نفتی و کسب درآمد ارزی از طرق دیگر به عمل آمد که از آن جمله تصمیم برای ساخت چند منطقه آزاد در برنامه اول توسعه بوده است.

توسعه اقتصادی (در هر کشوری) نیازمند سرمایه گذاری در بخش ها و فعالیت های مختلف اقتصادی است. بدون سرمایه گذاری در طرح های زیربنایی و روبنایی نمی توان انتظار گسترش اشتغال، تولید و رفاه اقتصادی را داشت. امروزه بسیاری از کشورهای جهان، تمایل شدیدی به جذب سرمایه های خارجی پیدا کرده اند. یکی از راه های مفید و مناسب بدین منظور ایجاد مناطق پردازش صادرات یا مناطق آزاد تجاری- صنعتی است (شاکری و سلیمی، ۱۳۸۵، صفحه ۱).

مناطق آزاد از پدیده های نادری هستند که امروزه به عنوان رویای گروهی از برنامه ریزان و راه میانبر برای تحقق اهداف برنامه های توسعه ملی، مطرح می باشند. برای مناطق آزاد تجاری مزایایی عنوان شده است، که برخی از آنها مخصوص شرایط مکانی خاص و بعضی دیگر حالت کلی دارد. براین اساس هر کشور مزیت خاصی را بیش از دیگر مزیت ها مد نظر قرار داده و کوشش و حمایت های خود را در آن قسمت متمرکز کرده است. این مزایا عبارتند از :

۱) اشتغال.

۲) تأمین درآمدهای ارزی از طریق ارزش افزوده.

۳) ارتقاء و توسعه فعالیت های تولیدی با جهت گیری، صادراتی، سرمایه گذاری های خارجی و بهره گیری از سرمایه های سرگردان داخلی.

۴) دستیابی به دانش فنی و تکنولوژی و ارتقاء سطح مهارت های کارگری و همچنین مدیریت های کارگری و بازرگانی.

۵) توسعه ناحیه ای و محرومیت زدائی از مناطق مرزی یا ساحلی که امکان رشد و توسعه را به صورت بالقوه دارند.

۶) ایجاد یک الگوی (توسعه ای) کوچک و مناسب با توجه به نیروی کار و توان اقتصاد داخلی.

۷) استفاده از مشاغل جانبی ایجاد شده (www.freezone.ir).

این مناطق در صورت موفقیت نقش غیر قابل انکاری در جذب سرمایه و تکنولوژی، ایجاد اشتغال، کاهش واردات، افزایش صادرات، دگرگونی بافت اجتماعی - فیزیکی در مناطق محروم، تغییر جهت مثبت در مهاجرت و جلب توریست داخلی و خارجی خواهد داشت.

اینک در شروع قرن بیست و یکم، صنعت گردشگری (توریسم) به یکی از پر درآمدترین صنایع دنیا تبدیل شده است و رقابت فشرده ای در بین بسیاری از کشورهای جهان برای جذب جهانگردان به چشم می خورد. امروزه صنعت توریسم به عنوان صنعتی پویا و با ویژگی های منحصر به فرد، بخش مهمی از فعالیت های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است. به طوری که بر اساس یک پیش بینی انجام شده توسط سازمان جهانگردی در سال ۲۰۲۰ حدود یک میلیارد و پانصد و شصت میلیون نفر به گردشگری خواهند پرداخت و درآمدهای ناشی از بین المللی در این سال به یک و نیم تریلیون دلار خواهد رسید (۱۱: ۲۰۰۷، unwto). از جمله اقداماتی که هم در کشورهای توسعه یافته و بعضاً در حال توسعه برای تحقق توسعه پایدار و کاستن از فشارهای اقتصادی - اجتماعی و زیست محیطی انجام

می گیرد، اجرای برنامه های توسعه گردشگری در سطوح محلی، ملی و بین المللی می باشد. سرمایه گذاری در صنعت گردشگری دارای نتایج اقتصادی، اجتماعی و کالبدی است که اثرات آن را می توان در سطوح محلی، ملی و بین المللی در ایجاد بازار کار (اشتغال)، متعادل کردن درآمدزایی، جذب سرمایه های سرگردان و به جریان انداختن آن در سرمایه گذاری سالم و بهره گیری از منابع راکد مانده و غیره مشاهده کرد (کردی، ۱۳۸۱، صفحه ۴).

به طور کل می توان منافع زیر را در توریسم جستجو کرد:

(۱) توسعه زیر ساخت ها، حمل و نقل، انرژی و ارتباطات.

(۲) جذب سرمایه های خارجی بطور مستقیم و غیر مستقیم .

(۳) هموار سازی بستر برای افزایش درآمدهای ملی، توسعه فرصتهای شغلی و ایجاد تحول مثبت در سایر بخشهای اقتصادی .

(۴) بهبود استانداردهای زندگی .

(۵) فراهم آوردن زمینه مناسب برای توسعه و حمایت صنایع، کشاورزی و غیره (مراسلی، ۱۳۷۴، صفحه ۴۲).

منطقه چابهار در انتها الیه جنوب شرقی ایران، در کنار دریای عمان واقع است و می تواند کشورهای آسیایی مرکزی را به آبهای بین المللی اقیانوس هند متصل کند. با توجه به وفور منابع آبی، موقعیت جغرافیایی، آب و هوای منحصر به فرد و برخورداری از جاذبه های فرهنگی و محیطی چابهار، این منطقه پتانسیل لازم برای تبدیل شدن به یک منطقه ترانزیتی، صنعتی و توریستی را داراست. این شهرستان با ۲۲۸ مورد جاذبه سبز شده که شامل: ۷۴ مورد جاذبه طبیعی، ۴۴ مورد جاذبه فرهنگی - تاریخی و ۱۱۰ مورد جاذبه انسان ساخت (ابراهیم زاده و دیگران، ۱۳۸۸، صفحه ۲۳ - ۳۲) می تواند به یکی از مناطق جذاب برای گردشگران داخلی و خارجی تبدیل شود. منطقه چابهار در راستای اهداف سیاست اقتصادی کشور بر مبنای کاهش اتکاء به اقتصاد

نفت و تکیه بر منابع غیر نفتی، بهره‌گیری از توانمندی‌های منطقه‌ای، جلب سرمایه‌های خارجی، ایجاد اشتغال و بالاخره توسعه اقتصادی جنوب شرق ایران با عنوان منطقه آزاد تجاری-صنعتی انتخاب شد (بیک محمدی، ۱۳۷۸، صفحه ۲۳).

۱-۲- سابقه و ضرورت انجام تحقیق

از آنجا که تعریف و کاربردهای مناطق آزاد در اکثر کشورهای جهان با آنچه که در مناطق آزاد ایران صورت می‌گیرد، متفاوت به نظر می‌رسد و علاوه بر آن در مناطق آزاد ایران چندین هدف در دستور کار قرار گرفته است. طبق بررسی‌های به عمل آمده از سوی نگارنده تا به حال کمتر پژوهشی با این عنوان در ایران صورت گرفته است، در این تحقیق سعی شده مشکلات و موانع جذب توریسم و گردشگری و راههای جذب آن در سطح شهرستان چابهار طرح و بررسی شود و نقشی که صنعت گردشگری در اقتصاد منطقه و تولید اشتغال و جذب بیشتر گردشگران داخلی و خارجی می‌تواند داشته باشد ارائه گردد. لیکن در زمینه‌های توریسم و مناطق آزاد به طور جداگانه کارهای زیادی انجام شده که به بعضی از آنها که تا حدودی با این موضوع در ارتباط هستند به شرح ذیل اشاره می‌کنیم:

۱- مقاله آقای سید ابراهیم ابراهیمی در باره نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصاد ملی و توریسم در جلد ۱ مجموعه مقالات نخستین همایش جهانگردی و جمهوری اسلامی ایران در کیش در سال ۱۳۷۶.

۲- پایان نامه کارشناسی ارشد خانم مریم جواهری در دانشگاه علوم و فنون مازندران در سال ۱۳۷۸ با موضوع بررسی و تحلیل عوامل افزایش جذب توریست در منطقه آزاد کیش به منظور توسعه اقتصادی منطقه.

۳- پایان نامه کارشناسی ارشد آقای سیدمهدی حسینی در دانشگاه تربیت مدرس در سال ۱۳۷۸ با موضوع ارزیابی عملکرد اقتصادی مناطق آزاد ایران ؛ تحلیل هزینه - فایده (مطالعه موردی چابهار).

۴- پایان نامه مقطع دکتری آقای رحیم حیدری چپانه در دانشگاه تبریز در سال ۱۳۸۳ با عنوان ارزیابی برنامه ریزی صنعت توریسم در ایران اشاره کرد.

با توجه به تأثیر مناطق آزاد در توسعه منطقه ای که مطابق با سیاستهای کلان توسعه ملی و در راستای کسب درآمدهای غیر نفتی است و با توجه به اهداف اولیه مناطق آزاد مبنی بر بهره گیری از توان های بالقوه منطقه ای، جلب سرمایه های خارجی و ایجاد اشتغال، یکی از برنامه هایی که می تواند دستیابی به این اهداف را تسهیل بخشد توسعه صنعت گردشگری در این مناطق است. چگونگی دسترسی به این مهم، ضرورت بررسی نقش منطقه آزاد تجاری - صنعتی چابهار در توسعه توریسم منطقه ای را در پژوهش حاضر به خوبی نشان می دهد.

۱-۳- اهداف تحقیق

۱-۳-۱- هدف اصلی:

هدف اصلی این تحقیق بررسی نقش منطقه آزاد چابهار در توسعه توریسم منطقه ای چابهار و بررسی مجموعه اقدامات منطقه آزاد در زمینه توریسم از بدو تأسیس (۱۳۷۲) تا به حال و یافتن راه حل هایی به منظور بهبود کارکرد منطقه آزاد در این بخش است.

۱-۳-۲- اهداف فرعی:

۱- شناخت توانایی های توریستی منطقه و وضعیت بهره برداری از آنها.

۲- بررسی برنامه های در نظر گرفته شده از سوی منطقه آزاد برای گسترش توریسم در منطقه.

۳- شناخت نارسایی های مدیریتی، قانونی و اجتماعی موثر بر جذب توریسم در منطقه .

۴- ارائه روش ها و راه کارهای صحیح برای جذب هرچه بهتر و بیشتر توریست به چابهار.

۴-۱- کاربرد هایی که از انجام این تحقیق متصور است

نتایج حاصل از این پژوهش می تواند در از بین بردن نقاط ضعف برنامه ها و کمک به بهبود وضعیت توریسم در منطقه از یک سو و تقویت همکاری ها بین سازمان منطقه آزاد با سایر سازمان ها و مردم در حوزه چابهار باشد.

۵-۱- سئوالات تحقیق:

با توجه به سیاست های کلان اقتصادی کشور مبنی بر کاهش اتکا به صادرات نفتی و پتانسیل های صنعت توریسم در برآورده کردن بخشی از این هدف از یک طرف و پتانسیل های چابهار در زمینه گسترش صنعت توریسم، به ویژه وجود منطقه آزاد، که امتیاز مهمی برای آن به شمار می رود؛ این سؤال اساسی مطرح می شود که منطقه آزاد چابهار چه تأثیری بر توسعه توریسم منطقه ای چابهار داشته و دارد؟

مادراین پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال و سئوالاتی به شرح ذیل می باشیم:

۱) آیا منطقه آزاد چابهار، زمینه های لازم برای توسعه توریسم را دارد؟

۲) آیا منطقه آزاد چابهار با توجه به قابلیت های بالای منطقه، توانسته است در زمینه جذب گردشگران داخلی و خارجی موفق باشد؟

۳- آیا منطقه آزاد چابهار زیر ساخت های مناسب در زمینه جذب گردشگران فراهم کرده است؟

۴- آیا مسئولین منطقه آزاد چابهار زمینه فرهنگی مناسب جهت جذب گردشگران داخلی و خارجی فراهم نموده اند؟

۱-۶- فرضیات تحقیق

۱) به نظر می رسد که شهرستان چابهار زمینه های لازم جهت توسعه کارکردهای توریستی را دارا می باشد.
۲) به نظر می رسد که منطقه آزاد چابهار در ایفای نقش خویش در زمینه جذب گردشگران داخلی و خارجی موفقیت چشمگیری بدست نیاورده است.

۳) به نظر می رسد که زمینه همکاری متقابل میان سازمان منطقه آزاد چابهار و سایر ارگان های ذیربط از یک سو و مردم از سوی دیگر در خصوص توسعه کارکردهای گردشگری فراهم نگردیده است.

۱-۷- روش شناسی تحقیق

آنچه که نتایج برآمده از یک تحقیق را ارزشمند و قابل استناد می نماید روش تحقیق ساختارمند، هدفمند و علمی می باشد. هر تحقیقی مطابق با ماهیت و ساختار مسئله مورد بررسی، نیازمند روش تحقیق متناسب با آن می باشد. (محمدی، ۱۳۸۵، صفحه ۱۰۳). هدف از روش شناسی ، نیل به بالا ترین سطح استانداردهای کنترل در تحقیق علمی است. داشتن معیارهای روش شناسانه در علم همانقدر اهمیت دارد که داشتن معیارهای اندازه گیری و سنجش، چنین معیارهایی ، علاوه براین که تعیین کننده اهدافی هستند که می بایست در فرآیند علمی از آنها پیروی شود، مبنایی را نیز برای تصحیح نتایج حاصل از شرایطی که نسبت به بهترین شرایط پائین تر است فراهم می کنند(ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۸۲، صفحه ۹۰).

۱-۸- طبقه بندی روش های تحقیق

روش های تحقیق براساس هدف به سه دسته تقسیم می شوند:

۱-۸-۱- تحقیقات بنیادی یا ناب:

این تحقیقات با هدف کشف مجهولات مورد علاقه پژوهشگر و پیش بردن مرزهای دانش بشری انجام می گیرد. هدف اساسی این نوع تحقیقات آزمون نظریه ها، تبیین روابط بین پدیده ها و افزودن به مجموعه دانش موجود در یک زمینه خاص است.

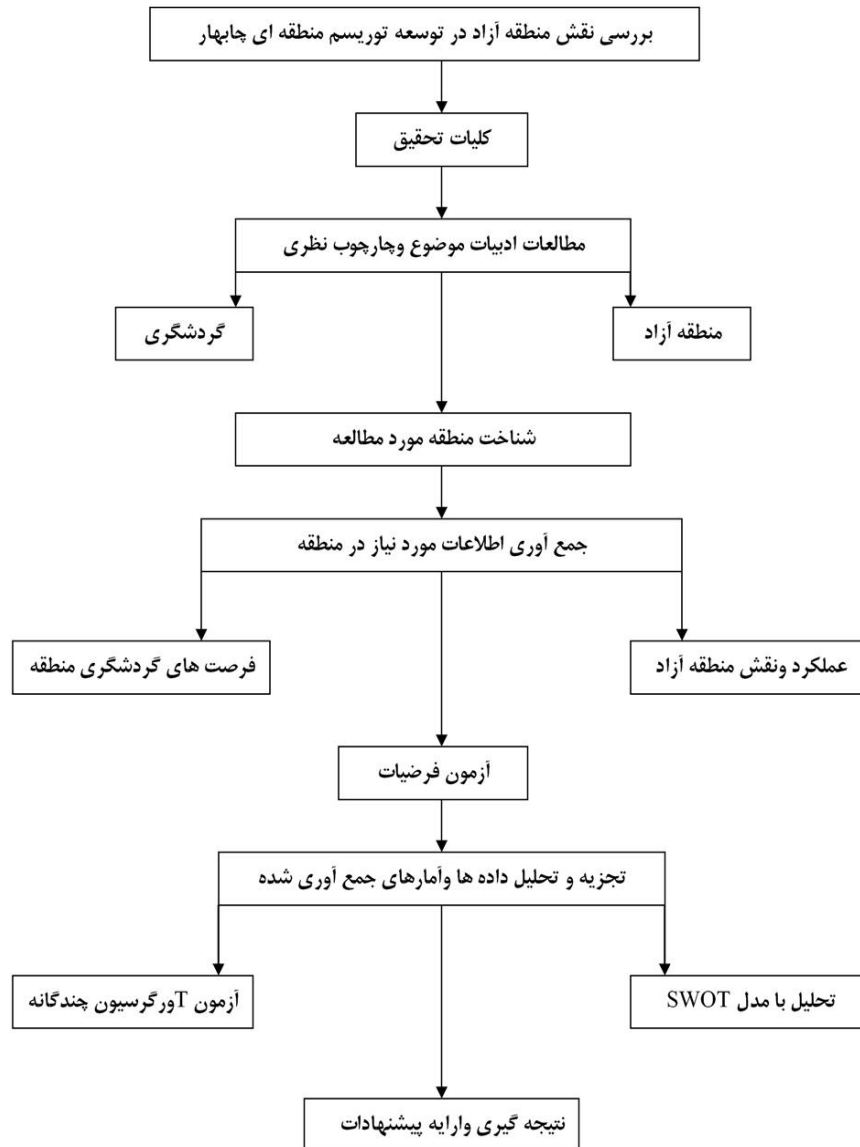
۱-۸-۲- تحقیقات کاربردی :

عبارت از انجام یک سلسله بررسی ها و پژوهش های ابداعی برای کسب علمی یا فنی جدید با یک هدف علمی مشخص است. نتایج حاصل از تحقیقات کاربردی به دست پژوهشگران تحقیقات تجربی و کاربردی برای رفع نیازمندی های بشر مورد استفاده قرار می گیرند.

۱-۸-۳- تحقیقات توسعه ای:

فریمن تحقیق توسعه ای را کار خلاق می داند که به طور منظم برای افزایش ذخیره علمی و دانش فنی و همچنین استفاده از این دانش در اختراع و طرح کاربردهای جدید انجام می گیرد (همان، صفحه ۲۸۷-۲۸۹).

شکل (۱-۱) مراحل مختلف انجام تحقیق

ماخذ: (تحقیقات میدانی محقق)

۹-۱- مطالعات مربوط به شناخت میانی نظری تحقیق

❖ بررسی کتاب ها و مقالات موجود

❖ بررسی نمونه های جهانی

❖ بررسی روش های تحقیق

در این تحقیق با توجه به ماهیت موضوع ابتدا کتاب ها و مقالات داخلی و خارجی مربوط به مناطق آزاد گردشگری را بررسی کردیم ، سپس با مطالعه نمونه های موردی موفق در زمینه های مختلف و دریافت نقاط قوت و ضعف این مناطق ، فیش برداری های لازم در دو بخش گفته شده انجام شد سپس مبانی نظری تحقیق با این اطلاعات تنظیم گردید .

پرسش نامه مورد استفاده در تحقیق حاضر ۳ قسمت شامل ۳۰ سوال در مورد عناصر گردشگری و ۴ سوال کلی در مورد نقش منطقه آزاد است و ۵ آیتم آخر نیز مربوط به خصوصیات پاسخ گوینان می باشد .
سنجه ها و معیارهای انتخابی بر اساس مطالعات انجام شده در زمینه عناصر اصلی گردشگری می باشد .
سوال ها به صورت سوالات بسته می باشد و جواب آنها بر اساس مقیاس رتبه ای لیکرت آورده شده است .

شکل (۱-۲) مقیاس رتبه ای لیکرت

۱۰-۱ - جامعه آماری

در این پژوهش جامعه آماری عبارتند از :

کلیه افراد مرتبط با سازمان منطقه آزاد و توریسم در سطح شهرستان چابهار که در دو گروه قرار دارند :

(۱) مسئولین (شامل مسئولین منطقه آزاد ، مسئولین ادارات و سازمانهای مرتبط با گردشگری در سطح چابهار و مدیران هتل ها و اقامتگاه ها و مدیران آژانس های مسافرتی) .

(۲) مردم شهرستان چابهار .

۱۱-۱ - شیوه نمونه گیری و روش بر آورد حجم آن

روش نمونه گیری در این تحقیق ترکیبی از نمونه گیری های تصادفی ساده ، سهمیه ای ، طبقه بندی و خوشه ای بوده و برای هر یک از گروه ها روش متفاوتی به کار گرفته شد . بدین معنی که در مورد گروه اول از مدیرانی که در دسترس بوده اند و حاضر به همکاری شده اند در مورد گروه دوم یعنی مردم به صورت تصادفی از درب منازل ، کسانی که در گذرگاه های اصلی شهر بوده اند و از کسبه و مردم حاضر در بازارهای شهر پرسش نامه تهیه گردید.

۱۲-۱ - حجم نمونه

به لحاظ عدم امکان مطالعه همه افراد جامعه و به منظور اطمینان از نتایج حاصل از مطالعه اقدام به تعیین حجم نمونه گردید . تعداد نمونه مادر این تحقیق از گروه اول ۱۵۰ نفر و یا در واقع ۲٪ درصد از کل جامعه آماری و از گروه دوم ۲۵ نفر بوده است.

۱۳-۱- رویکردهای تعیین حجم نمونه

به منظور تعیین اندازه نمونه، روش های متعددی ذکر شده است اما به طور کلی روش های مذکور را

می توان در چهار گروه جای داد که عبارتند از :

- براساس قضاوت های شخصی
 - براساس حدنصاب های ارائه شده
 - براساس محاسبات آماری
 - برآور نمونه در پرتو امکانات (از کیا و دربان آستانه ۱۳۸۲، صفحه ۲۶۹-۲۷۰)
- بدین منظور در این پژوهش از فرمول تعدیل شده کوکران استفاده شده است.

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{n} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

n: حجم نمونه

N: جامعه آماری (هدف)

P: درصد توزیع صفت در جامعه (یعنی نسبت افرادی است که دارای صفت مورد مطالعه می باشند).

Q: درصد افرادی که فاقد آن صفت در جامعه می باشند.

d: تفضیل نسبت واقعی صفت در جامعه با میزان تخمین محقق برای وجود آن صفت در جامعه است که

حداکثر نسبت آن ۵٪ است ودقت نمونه گیری نیز به آن بستگی دارد.

T: اندازه متغییر در توزیع طبیعی (توزیع نرمال مربوط به منحنی گاوس) است که از جدول مربوط در سطح

احتمال مورد نظر استخراج می شود.

$$P = 0.95$$

$$q = 0.05$$

$$d^2 = 0.0025$$

$$N = 77128$$

$$t = 2.81$$

$$n = ?$$

$$n = \frac{(2.81^2 \times 0.95 \times 0.05) / 0.0025}{\left[1 + \frac{1}{77128} \left(\frac{2.81^2 \times 0.95 \times 0.05}{0.0025} - 1 \right) \right]} = 150$$

این حجم آماری یعنی ۱۵۰ مربوط به مردم محلی می باشد. برای مشخص کردن تعداد نمونه برای گروه مدیران و مسئولین ارگان های مرتبط با گردشگری چابهار، تقریباً بین تمامی افراد این گروه پرسشنامه توزیع و تکمیل گردید. تعداد افراد این گروه ۲۵ نفر می باشد.

۱-۱۴- روش تجزیه و تحلیل داده ها

در این تحقیق از نرم افزار آماری spss و excel برای تحلیل داده ها و رسم نمودارها و همچنین نرم افزار arcgis برای ترسیم نقشه استفاده شده است. در ابتدا برای آزمون اعتبار پرسشنامه از آزمون آلفای کرونباخ استفاده کرده سپس از روش آزمون آ و تحلیل SWOT استفاده شده و نهایتاً نتایج تجزیه و تحلیل ارزشگذاری و رتبه بندی عوامل موثر در توسعه گردشگری چابهار ارائه شده است.

۱-۱۵- روش بررسی فرضیات

برای بررسی فرضیه اول (چابهار قابلیت تبدیل شدن به منطقه توریستی را دارد) از اطلاعات کتابخانه ای و تحلیل اطلاعات موجود در سطح شهرستان و استان استفاده شده است. برای بررسی فرضیه دوم (منطقه آزاد در بخش گردشگر و انجام رسالت خود در این زمینه موفق بوده) از مقایسه آمار موجود (آمار گردشگران و امکانات و زیرساختارهای گردشگری قبل و بعد از تاسیس منطقه آزاد) و پرسشنامه استفاده شده است. و برای

بررسی فرضیه سوم (همکاری متقابل بین منطقه آزاد از یک سو و سازمانها وموسسات مرتبط باگردشگری ومردم از سوی دیگر) از تحلیل SWOT استفاده شده است .

برای آزمایش روایی پرسش نامه طراحی شده ابتدا آنرا به چند تن از اساتید ومتخصصان درزمینه کاری حاضر وهمین طور به چند نفر از متخصصین رشته آمار نشان داده شد تا نظر خود رادرمورد جامع بودن واستحکام سئوالات ورباطه منطقی بین آنها وهمچنین درنظر گرفتن تمامی جنبه های موضوع مورد نظر ومناسب بودن طراحی سئوالات نظر خواهی شد وپس از اعلام نظر این اساتید وانجام اصلاحات مورد نظرشان اقدام به تکمیل وتکثیر وانجام پرسش نامه گردید.

۱-۱۶- روش انجام تحقیق

این تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی است. برای انجام این تحقیق از روش ترکیبی (روشهای پیمایش میدانی وروش توصیفی وتحلیلی) استفاده شده است .

۱-۱۷- روش و ابزار گرد آوری اطلاعات

برای نیل به اهداف این تحقیق ضمن استفاده از مطالعات وبررسیهای اسنادی وکتابخانه ای از مطالعات میدانی (مصاحبه ، پرسشنامه ومشاهده) نیز استفاده شده است .

فصل دوم

مبانی نظری و سابقه تحقیق

مقدمه

امروزه کشورهای متفاوتی اعم از توسعه یافته با توجه به ویژگیهای مناطق آزاد برای دستیابی به هدفهای چون توسعه اقتصادی ملی، جذب سرمایه های خارجی، استفاده از برتری های نسبی منطقه ای، ایجاد فرصت های شغلی، افزایش درآمدهای ناشی از فعالیتهای خدماتی، آشنایی با اقتصاد جهانی، توسعه منطقه ای و تبدیل بخشهای عقب مانده به قطبهای توسعه، اقدام به تاسیس مناطق آزاد نموده اند. یکی از اهداف کلان و مهم اکثر کشورهای در حال توسعه در ایجاد اینگونه مناطق، ایجاد اشتغال و توسعه منطقه ای است. در این میان صنعت گردشگری با ویژگیهای خاص خود، می تواند به عنوان یکی از اصلی ترین گزینه های مناطق آزاد در جهت ایجاد اشتغال، کسب درآمدهای ارزی و توسعه منطقه ای باشد. سرمایه گذاری در این صنعت در تمام کشورهای دارای جاذبه های جهانگردی روبه افزایش است. امروزه جذب گردشگران خارجی به رقابتی فزاینده در بین کشورهای درگیر در صنعت گردشگری تبدیل شده است. زیرا این صنعت نه تنها در پیشبرد اقتصاد ملی و درآمدهای ارزی نقش دارد بلکه صنعتی است پاکیزه و عاری از آلودگی و در عین حال ایجاد کننده مشاغل جدید. گردشگری برای کشورهای دارای جاذبه های جهانگردی نظیر ایران می تواند به مهمترین منبع کسب درآمدهای ارزی تبدیل شود. مشروط بر اینکه برنامه ریزی صحیح و همه جانبه توأم با آینده نگری برای آن تنظیم و اجرا شود. سرمایه گذاری جهانی در صنعت گردشگری حاکی از آن است که گردشگری صنعتی و تجاری یکی از راه های جذب گردشگر و درآمد است و هنگامی که جهانگرد وارد کشور می شود، در مقابل خدماتی که به وی ارائه می شود، باید هزینه پرداخت کند و این پرداخت ارزی خواهد بود. لذا این صنعت می تواند جایگزین اقتصاد تک محصولی یعنی درآمد نفتی گردد. این فصل در دو بخش تدوین شده است.

در بخش اول به مفاهیم، مبانی نظری و رویکردهای موجود در ایجاد مناطق آزاد دنیا و تجربه چند کشور در این زمینه و دلایل ایجاد مناطق آزاد در ایران پرداخته شده است. در بخش دوم نیز به آرایه تعاریف، مفاهیم و مبانی نظری گردشگری وضعیت حال حاضر و آینده گردشگری در جهان و ایران پرداخته شده است.

۲-۱- منطقه آزاد

۲-۱-۱ - تاریخچه و مفهوم مناطق آزاد :

اصطلاح یا مفهوم مبادله آزاد و منطقه آزاد، مفهومی قدیمی است. اما بحث درباره شکل نوین آن در چند دهه گذشته فراگیر شده است. امروزه آوردن تعریف واحدی از منطقه آزاد به آسانی ممکن نیست، زیرا که این مناطق از نظر شکل، ماهیت، عملکرد و اهداف در نقاط مختلف دنیا تفاوت‌های چشمگیری باهم دارند. اما شناخت معنای واقعی منطقه آزاد از دیدگاه‌های بین المللی و ملی به منظور ایجاد تفاهم مشترک برای مطالعات و فعالیتهای مربوط به این مقوله ضروری است (حسینی، ۱۳۷۸، صفحه ۵).

در قرن ۱۹ و نیمه اول قرن بیستم، منطقه آزاد مترادف با بندر آزاد بود. منطقه آزاد مکان محدودی را در بر می گرفت که ورود و خروج کالا در آن آزاد بود و چون این گونه مناطق در بنادر واقع شده بودند، معمولاً نام بندر آزاد به خود می گرفتند. بدین ترتیب تعبیر بندر آزاد به منطقه ای اطلاق می شد که تجارت آزاد در آن امکان پذیر بود (حسینی، ۱۳۷۸، صفحه ۵). نخستین بنادر شناخته شده آزاد جهان، در حقیقت، مناطق محصورى بادیوارهای دفاعی بودند، که در بنادر "چالیس و پیرائوس" یونان بنا شده بودند. قدیمیترین بندر آزاد جهان، که به طور مشخص برای افزایش حجم دادوستد پایه گذاری شد، بندر آزاد رومیها واقع در "جزیره دلاس در دریای اژه" بود، که با هدف افزایش حجم مبادلات تجاری بین مصر، یونان، سوریه، شمال آفریقا، آسیا و روم تاسیس شده بود و همه دادوستد هابدون دریافت حقوق گمرکی انجام می شد. بعد از این به بنادر دیگری

نظیر: جنوا، ونیز، جبل الطارق می رسیم که وظایفی همانند بندر آزاد دلاس داشتند (کامران، ۱۳۸۱، صفحه ۳).

اولین منطقه آزاد تجاری که هدف تاسیس آن تاحدی باهدفهای مناطق آزاد به مفهوم جدید آن تطابق دارد، در سال ۱۸۸۸ میلادی در بندر هامبورگ ایجاد شد. موفقیت چشمگیر بندر آزاد هامبورگ، ایجاد مناطق آزاد دیگر رابه ویژه در اروپا باعث شد. کپنهاک در سال ۱۸۹۴، دانزیگ (لهستان) در سال ۱۸۹۹ و بندرهای مالمو، هانگو، فیدم و تریست در اروپا، سنگاپور، هنگ کنگ و ماکائو در آسیا در زمره بنادر آزادی بودند که به تدریج تا قبل از جنگ جهانی دوم ایجاد شدند. به طور کلی تفکر حاکم بر مناطق آزاد در قبل از جنگ دوم جهانی در انبار داری، انتقال کالا از یک وسیله نقلیه به وسیله نقلیه دیگر، صدور مجدد کالا و در یک جمع بندی کلی در تجارت خلاصه می شد (وفاداری، ۱۳۷۹، صفحه ۸۲-۸۳).

از آن پس، مناطق تجارت آزاد بسیار زیادی، در سراسر جهان به وجود آمدند. در ایالات متحده امریکا، تا تصویب لایحه مناطق تجارت در سال ۱۹۳۴، منطقه تجارت آزاد وجود نداشت اما تا سال ۱۹۸۲ در این کشور ۶۸ منطقه آزاد تجاری فعال ایجاد گردیده بود، البته حجم مبادلات این بنادر و مناطق آزاد، یک درصد از کل حجم تجارت خارجی امریکا را شامل می گردید (محمدی الموتی، ۱۳۷۴، صفحه ۳).

در ادبیات مناطق آزاد، بعد از جنگ جهانی دوم، "منطقه آزاد شانون در ایرلند" را که در سال ۱۹۵۹ برپا شده عنوان اولین منطقه آزاد به مفهوم امروزی آن می شناسند. زیرا برای اولین بار جذب سرمایه خارجی، انتقال تکنولوژی و ایجاد اشتغال از هدفهای عمده منطقه آزاد شانون محسوب می شد (حسینی، ۱۳۷۸، صفحه ۱۲-۱۳).

امروزه تاسیس مناطق تجارت آزاد، در سایر نقاط جهان اعم از: کشورهای صنعتی و در حال توسعه مورد توجه قرار گرفته است. طبق مطالعات انستیتوی آدام اسمیت انگلستان در حال حاضر حدود چهارصد بندر و منطقه

آزاد تجاری وجود دارد، که هریک در مقیاسهای متفاوتی به فعالیت مشغول هستند. از مهمترین این مناطق در کشورهای صنعتی می توان بندر هامبورگ در آلمان، لینز در اتریش، مارسیدر فرانسه، روتردام در هلند، سانفرانسیسکو، میامی و نیویورک در امریکا و نیز ناپل در ایتالیا، و شانون در ایرلند نام برد. قبل از سال ۱۹۶۶ تنها منطقه آزاد تجاری در سطح قاره آسیا می توان منطقه آزاد تجاری کاندالا در هندوستان نام برد.

طی سالهای ۷۰-۱۹۶۶ دو منطقه آزاد تجاری در کائوهسیونگ تایوان و باتان در فیلیپین تاسیس گردید. در طی سالهای ۷۵-۱۹۷۱ نیز پانزده منطقه آزاد در پنج کشور آسیایی ایجاد گردید، که از این تعداد نه منطقه فقط در کشور مالزی و در کشورهای کره جنوبی و تایوان نیز هر یک دو منطقه و همچنین در هندوستان و اندونزی (هر کدام) یک منطقه آزاد ایجاد گردیده بود. رشد سریع ایجاد مناطق آزاد تجاری باعث گردید، که در اوایل دهه هشتاد میلادی نیز نوزده منطقه آزاد تجاری در کشورهای مالزی، بنگلادش، سریلانکا، فیلیپین، و تایلند به وجود آید. البته در سالهای اخیر به علت رقابت شدید مناطق آزاد تجاری، کشورهای مختلفی برای مقابله با این امر، و همچنین با سیر بازگشت صنایع کاربره کشورهای صنعتی، اقدام به تاسیس پارکهای علوم و فنون نموده و در واقع این مناطق پیوندی بین مناطق آزاد تجاری سنتی و مراکز تحقیق و توسعه ایجاد کرده اند (مانیان، ۴۰، ۱۳۶۹-۴۱). مفاهیمی که طی زمان وبه وسیله کشورهای مختلف برای مناطق آزاد به کار گرفته شده اند لزوما یکسان نبوده و یک مقصود خاص را بیان نمی کنند. به همین دلیل اصطلاحات گوناگونی در کشورهای مختلف برای مفهوم منطقه آزاد بیان شده است. "مرکز شرکتهای فراملیتی سازمان ملل در این رابطه ۲۳ اصطلاح متفاوت را برای منطقه آزاد فهرست کرده است، ولی اصطلاحی که بیش از سایر اصطلاحات در مجامع و سازمانهای بین المللی و نشریات معتبر علمی جهان به کار می رود واژه "منطقه پردازش صادرات" است. فلسفه رواج این اصطلاح را باید ناشی از تغییر در استراتژی توسعه صنعتی در کشورهای در حال توسعه